

Jarosław Janikowski

Catcalling – pytanie o potrzebę kryminalizacji „ulicznego molestowania” w Polsce. Społeczna ocena zjawiska

Catcalling – a question about the need to criminalize “street harassment” in Poland. Social evaluation of the phenomenon

Abstract

Catcalling is a phenomenon occurring in public space. It consists in the perpetrator’s use of comments regarding, for example, the appearance of a person encountered on the street – objectifying this appearance, vulgar provocations, obscene gestures, noises or whistles, honking or strenuous and unwanted attempts to start a conversation by the recipient. The scale and form of the phenomenon, as well as its social assessment, forces us to reflect on the need to criminalize it.

Keywords: *catcalling, street harassment, sexual harassment, public space*

Streszczenie

Catcalling jest zjawiskiem występującym w przestrzeni publicznej. Polega na stosowaniu przez sprawcę komentarzy (dotyczących np. wyglądu osoby napotkanej na ulicy, uprzedmiotowiając ten wygląd) w postaci wulgarnych zaczepek, obscenicznych gestów, odgłosów, gwizdów, trąbienia czy usilnych i niechcianych przez odbiorcę prób nawiązania rozmowy. Skala oraz forma zjawiska, a także jego społeczna ocena zmuszają do refleksji na temat potrzeby jego kryminalizacji.

Słowa kluczowe: *catcalling, uliczne molestowanie, molestowanie seksualne, przestrzeń publiczna*

Dr Jarosław Janikowski, Instytut Prawa i Ekonomii Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, Polska, ORCID: 0000-0003-1684-3304, e-mail: jaroslaw.janikowski@ukw.edu.pl
Data zgłoszenia tekstu przez autora: 28.12.2022 r.; data zaakceptowania do publikacji: 20.02.2023 r.

1. Wprowadzenie

*Catcalling*¹, w angielskiej literaturze występujący również jako *street harassment*, to zjawisko polegające na ulicznych zaczepkach, często o podłożu seksualnym. Definicja wypracowana przez organizację *Stop Street Harassment* uznaje za *street harassment* bazujące na płci niechciane komentarze, gesty i działania narzucane obcej osobie w miejscu publicznym bez jej zgody i skierowane do niej ze względu na jej faktyczną bądź postrzeganą płeć, płeć kulturową, płeć wyrażoną lub orientację seksualną². Próżno szukać wielości odniesień definicyjnych w polskiej literaturze, czy innych rzetelnych źródłach naukowych. Na odnotowanie zasługuje jednak definicja zawarta na stronie internetowej Obserwatorium Językowego Uniwersytetu Warszawskiego. Tam przez *catcalling* rozumie się „wulgarne zaczepki lub komentarze o charakterze seksualnym kierowane przez mężczyzn do kobiet w przestrzeni publicznej, np. do kobiety mijanej na ulicy”³. Przywołana definicja sugeruje pewną wyłączość co do kierunku występowania zjawiska, uznając za sprawcę jedynie mężczyznę, a za pokrzywdzoną jedynie kobietę. Oczywiście większość przypadków opiera się na tej proporcji, lecz nie stanowi to zasady, a stosowanie takiego założenia w badaniach jest już u podstaw nieprawidłowe.

Niniejszy artykuł prezentuje wyniki badania publicznej opinii społecznej dotyczącej zjawiska *catcallingu* w Polsce. Cel badania polegał na ustaleniu, czy zjawisko to jest obecne w Polsce. Ankieta zawierała szczegółowe pytania odnośnie formy i skali zjawiska oraz pytanie o to, czy można uznać je za społecznie dokuczliwe. Wyniki uzyskano na podstawie badania opinii publicznej przeprowadzonego od 27.09.2022 r. do 4.10.2022 r., stosując metodę badawczą CAWI (ang. Computer-Assisted Web Interview, tj. wspomagany komputerowo wywiad przy pomocy strony internetowej). Badanie przeprowadziło Centrum Badania Opinii Społecznej. Autor badania postawił dwie hipotezy: 1) *Catcalling* jest zjawiskiem dokuczliwym społecznie oraz 2) Przepisy karne obowiązujące w Polsce kryminalizują najczęstsze postaci *catcallingu*.

Rację ma Magdalena Budyn-Kulik, według której pomimo że prawo karne opiera się na moralności, to nie powinna być ona jedynym powodem kryminalizacji⁴, gdyż w perspektywie ocen społecznych jej postrzeganie bywa odmienne. Zasada konsensusu w kwestii kryminalizacji zyskała swoich zwolenników, takich jak Günter Stratenwerth, który twierdził, że kryminalizacja jest dopuszczalna, gdy karygodność nie może być poważnie kwestionowana, jak i oponentów, a wśród nich Heinz Steinert czy Heinz Zipf, którzy uważali, że nie wystarczy samo społeczne niepożądanie zachowania ani nawet potępienie go przez przeważającą większość. Zasadę konsensusu uznaje za nieprzydatną dla teorii kryminalizacji

¹ Badanie realizowano w ramach projektu badawczego pt. „*Catcalling* – pytanie o potrzebę kryminalizacji «ulicznego molestowania» w Polsce”, w ramach konkursu MINIATURA 6.

² *Definitions*, <https://stopstreetharassment.org/resources/definitions/> (dostęp: 9.10.2022 r.).

³ P. Pilawski, *Catcalling*, <https://nowewyrazy.uw.edu.pl/haslo/catcalling.html> (dostęp: 9.10.2022 r.).

⁴ M. Budyn-Kulik, *Aksjologiczne podstawy kryminalizacji w społeczeństwie ponowoczesnym*, Lublin 2022, s. 197.

również Lech Gardocki, twierdząc, że utrudnia ona, jeśli nie uniemożliwia, wiele postępowych zmian w prawie karnym⁵. W innym jednak miejscu L. Gardocki podkreśla, że tworząc przepisy karne, ustawodawca powinien liczyć się z funkcjonującym w społeczeństwie poczuciem sprawiedliwości⁶. Jak słusznie wskazuje Jan Kulesza, wpływ opinii społecznej nie może być traktowany przez ustawodawcę jako dominujący. Całkowita jej ignorancja także nie może mieć miejsca, zwłaszcza gdy aktualne oceny społeczne są reakcją na nowe, społecznie szkodliwe zjawiska⁷. Podkreślał to również Witold Świda, pisząc, że „działalność ustawodawcy świadoma i celowa nie może ignorować stanowiska społeczeństwa, jego poglądów, wierzeń, idei, którymi się kieruje i zasad moralności, ponieważ skazana byłaby na porażkę”⁸. Jan Kulesza wyraźnie zwraca uwagę, że zdanie opinii publicznej nie może być przez prawodawcę całkowicie lekceważone. Jednocześnie zaznacza jednak, że wyniki badania opinii publicznej nie mogą samoistnie skutkować wprowadzeniem ograniczeń m.in. w korzystaniu przez jednostkę z jej praw i wolności⁹. Na potrzebę uwzględniania w procesie kryminalizacji opinii publicznej wskazuje również Tomasz Kaczmarek, twierdząc, że racjonalny ustawodawca będzie chciał uwzględniać stanowisko opinii społecznej w kwestiach dla prawa relewantnych. Oczywiście nie oznacza to bezwzględnego poddania się opinii społecznej, ale jej wykorzystanie kształtuje prawidłowe oceny i wyobrażenia społeczne o działaniu dobrego prawa, zwłaszcza w sytuacji, w której odczucia społeczne okazują się być zbyt rygorystyczne czy też anachroniczne¹⁰.

Przeprowadzone badanie opinii publicznej ukazuje punkt widzenia społeczeństwa na kwestię zjawiska, którego obecność w przestrzeni publicznej istnieje od dawna, lecz jego postrzeganie i ocena ulegają przeobrażeniu. Tak wyrażone stanowisko stanowi asumpt do podjęcia namysłu nad problemem *catcallingu*, w szczególności dostarczenia informacji w zakresie skali zjawiska, jego formy, intensywności oraz społecznej oceny. Przy założeniu, że prawidłowe i pożądane jest kształtowanie prawa na podstawie racjonalności, a nie – jak to bywa w ostatnim czasie – w duchu zjawiska populizmu penalnego, badanie to może stanowić punkt ingerujący w proces ewentualnej kryminalizacji zjawiska *catcallingu* w Polsce.

Podkreślić w tym miejscu należy, że badanie zjawiska *catcallingu* nie może wyłącznie opierać się na badaniach opinii społecznej, ale musi zostać umocowane innymi działaniami naukowymi, tj.: wywiadami z osobami, które zawodowo mają styczność z zachowaniami mieszczącymi się w zjawisku *catcallingu*; rozmowami z pokrzywdzonymi oraz sprawcami; a także badaniami aktowymi. Autor skupia się na perspektywie kryminologicznej, ze względu na cel dalszej naukowej eksplora-

⁵ L. Gardocki, *Zagadnienia teorii kryminalizacji*, Warszawa 1990, s. 117–119.

⁶ L. Gardocki, *Penalizacja i jej ograniczenia*, „Archiwum Kryminologii” 1985/12, s. 13.

⁷ J. Kulesza, *Problemy teorii kryminalizacji. Studium z zakresu prawa karnego i konstytucyjnego*, Łódź 2017, s. 20.

⁸ W. Świda, *Prawo karne. Część ogólna*, Warszawa–Wrocław 1961, s. 78, cyt. za: J. Kulesza, *Problemy...*, s. 19.

⁹ J. Kulesza, *Problemy...*, s. 23.

¹⁰ T. Kaczmarek, *Racjonalny ustawodawca wobec opinii społecznej a populizm penalny*, „Archiwum Kryminologii” 2007–2008/29–30, s. 522.

cji zjawiska. Zamierzona kontynuacja badań dotyczyć będzie próby ustalenia genezy zjawiska, w szczególności poprzez ustalenie momentu pierwszych przejawów tego rodzaju zachowań, ich okoliczności oraz przede wszystkim wszelkich czynników mogących wpływać nie tylko na jego powstanie, lecz także na rozwój bądź ograniczanie. Określenie ciągu przyczynowo-skutkowego, kontekstów, w tym w szczególności kontekstu obyczajowego oraz socjologicznego, będzie kamieniem milowym na drodze do ustalenia przyczyn zjawiska.

2. Opis i problematyka zjawiska

Catcalling polega na stosowaniu przez sprawcę w miejscu publicznym komentarzy (dotyczących np. wyglądu osoby napotkanej na ulicy, uprzedmiotowiając ten wygląd) w postaci wulgarnych zaczepek, obscenicznych gestów, odgłosów, gwizdów, trąbienia czy usilnych i niechcianych przez odbiorcę prób nawiązania rozmowy, które najprawdopodobniej w założeniu inicjatora mają być rodzajem flirtu. Bardzo często *catcalling* objawia się jako zachowanie natarczywe, lekceważące, a nawet upokarzające odbiorcę. Jest formą nadużycia słownego, jak również fizycznego, które stanowi *sui generis* formę molestowania. Oczywiście nie każda z tych czynności będzie zawsze formą ulicznego molestowania, gdyż aby tak je rozumieć, muszą wystąpić jedynie konkretne okoliczności, cel ich podejmowania, który w przypadku *catcallingu* ukierunkowany jest na zaczepianie konkretnej osoby bądź osób, z reguły w kontekście seksualnym.

Przyczyn zjawiska należy upatrywać w wielu aspektach natury socjologicznej, psychologicznej, w szczególności związanej ze sferą seksualności oraz funkcji i roli płci w strukturze społecznej, jak również dotyczącej budowania relacji społecznych i rodziny. Najprawdopodobniej mechanizmy wykształcone już w okresie dziecięcym mogą mieć wpływ na byt przedmiotowego zjawiska. Tak zwane „ciągnięcie za warkocz” lub „końskie zaloty”, które w polskiej (i nie tylko) kulturze i obyczajowości traktuje się jak naturalny i akceptowalny sposób wyrażania zainteresowania płcią przeciwną, kształtują poniekąd pewne przyzwolenie na szkodliwe przeświadczenie, że przemoc oraz akcentowanie wyższości w stosunku do płci przeciwnej są właściwym i pożądanym społecznie sposobem nawiązywania tego rodzaju relacji. Tak uformowany obraz roli poszczególnych płci w strukturze społecznej rzutuje na relacje pomiędzy nimi.

Zjawisko *catcallingu* należy rozgraniczyć od flirtu, który jest zjawiskiem ugruntowanym kulturowo i akceptowalnym społecznie. Przede wszystkim flirt charakteryzuje obopólna zgoda osób podejmujących flirt, której w przypadku *catcallingu* brakuje. *Catcalling* jest zdecydowanie działaniem jednokierunkowym. Niemniej jednak zjawisko to zostało niejako znormalizowane, wpisane w przestrzeń publiczną jako naturalne. Wydaje się, że jest ono ugruntowane w polskiej kulturze, opartej na przekonaniu, iż tego rodzaju aktywność stanowi coś w rodzaju flirtu, komplementu wyrażonego publicznie, za który obdarowany winien być wdzięczny, gdyż w ten sposób podkreślono jego fizyczne atuty. Kari A. Walton i Cory L. Pedersen zwracają

uwagę na zagrożenie trywializowaniem problemu, które prowadzi do poniżania, dehumanizacji oraz dewaluacji kobiet¹¹. Uzasadnieniem skonstruowania wyżej wymienionych przypuszczeń jest to, że zarówno etiologia, jak i sam fenomen zjawiska *catcallingu* w Polsce nie były dotychczas eksplorowane. Oczywiście na podstawie badań w innych państwach w tym zakresie można wysnuć pewne wnioski, ale ze względu m.in. na różnice kulturowe determinujące pojęcie *catcallingu* nie sposób je bezpośrednio zaimplikować przy prezentacji etiologii zjawiska w Polsce. Wnioski te służą jednak postawieniu określonych hipotez, które zostaną zweryfikowane w kompleksowej analizie zjawiska.

W polskim prawie karnym nie istnieją przepisy, które dotyczyłyby *explicite* zjawiska *catcallingu*. Niemniej jednak niektóre z przepisów Kodeksu karnego¹² oraz Kodeksu wykroczeń¹³ pozwalają zwalczać niektóre formy zjawiska. Będzie to np. art. 216 § 1 k.k. traktujący o przestępstwie znieważenia, art. 190a k.k. penalizujący *stalking*, art. 217 k.k. regulujący przestępstwo naruszenia nietykalności cielesnej, art. 107 k.w. stanowiący o wykroczeniu złośliwego niepokojenia czy art. 141 k.w. penalizujący m.in. używanie słów nieprzyzwoitych.

Przy ocenie stopnia społecznej szkodliwości czynu, zarówno w przypadku przestępstw (art. 115 § 2 k.k.), jak i wykroczeń (art. 47 § 6 k.w.), bierze się pod uwagę rodzaj i charakter naruszonego dobra, rozmiary wyrządzonej lub grożącej szkody, sposób i okoliczności popełnienia czynu, wagę naruszonych przez sprawcę obowiązków, a także postać zamiaru, motywację sprawcy, rodzaj naruszonych reguł ostrożności i stopień ich naruszenia. Kwantyfikatory te podlegać będą analizie podjętej przez pryzmat odpowiednio postawionych pytań ankietowych.

Wobec powyższego rodzaj naruszonego dobra należy wiązać z przedmiotem ochrony, który w przypadku *catcallingu* może dotyczyć dóbr społecznych, takich jak obyczajność publiczna, czy dóbr osobistych, takich jak wolność. Postrzeżenie problemu z perspektywy zarówno osoby pokrzywdzonej, jak i obserwatora (wielość perspektyw została uwzględniona w przygotowanym przez autora badaniu) pozwoli ustalić charakter naruszonego dobra. Kwantyfikator społecznej szkodliwości czynu w postaci rozmiaru wyrządzonej lub grożącej szkody to pojęcie, w ramach którego należy rozumieć wielkość każdego – wyrządzonego lub grożącego – uszczerbku w dobrach prawnych, będących przedmiotem zamachu badanego czynu zabronionego. By zdiagnozować ten aspekt, zostały przewidziane m.in. pytania o następstwa doświadczenia *catcallingu*, dotyczące np. ograniczenia aktywności publicznej, unikania konkretnych miejsc, zmian o podłożu psychologicznym czy społecznym, w szczególności związanych ze sferą seksualności i z budowaniem relacji społecznych. Sposób i okoliczności popełnienia czynu to

¹¹ K.A. Walton, C.L. Pedersen, *Motivations behind catcalling: exploring men's engagement in street harassment behaviour*, *Psychology & Sexuality* 2021/13(9), https://www.researchgate.net/publication/350422643_Motivations_Behind_Catcalling_Exploring_Men's_Engagement_in_Street_Harassment_Behavior, <https://doi.org/10.1080/19419899.2021.1909648>, s. 1, (dostęp: 9.10.2022 r.).

¹² Ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny (tekst jedn.: Dz.U. z 2022 r. poz. 1138 ze zm.) – dalej k.k.

¹³ Ustawa z 20.05.1971 r. – Kodeks wykroczeń (tekst jedn.: Dz.U. z 2022 r. poz. 2151 ze zm.) – dalej k.w.

kwantyfikacji, którego zbadanie mają umożliwić pytania dotyczące czasu, miejsca i okoliczności, w jakich doszło do *catcallingu*. Określenie postaci zamiaru oraz motywacji sprawcy nie jest możliwe na podstawie wyników badań ankietowych. W celu ustalenia tego kwantyfikatora autor planuje kontynuację badań opartych na wywiadach określonej grupy badawczej i odniesienie otrzymanych wyników do normatywnych wzorców osobowych, w tym przypadku wzorca przeciętnego obywatela. Konstrukcja pytań ankietowych uwzględniająca perspektywę sprawcy nie przyniosłaby najprawdopodobniej pożądanego wyniku, gdyż sugerowałaby negatywne zabarwienie czynu, z którym ewentualny sprawca by się nie utożsamiał. W rezultacie otrzymany wynik nie byłby wiarygodny.

3. *Catcalling* w świetle wyników badań empirycznych

Badanie opinii społecznej to jeden z elementów na drodze uznania lub postulatu, wskazującego na społeczną szkodliwość zjawiska *catcallingu*. Wyrażona w ten sposób aprobatą bądź dezaprobatą wobec przedmiotowego zjawiska społeczne nie może przesądzać o jego społecznej szkodliwości, ale niewątpliwie daje obraz jego społecznej dokuczliwości. Jest to więc ważne narzędzie badawcze, gdyż bezpośrednio odnosi się do przestrzeni publicznej oraz odzwierciedla społeczne emocje związane z analizowanym zjawiskiem.

Badanie realizowano od 27.09.2022 r. do 4.10.2022 r., stosując metodę badawczą CAWI. Próbkę stanowiła reprezentatywna, ogólnopolska grupa osób od 15. roku życia, dobrana kwotowo zgodnie z cechami demograficznymi badanej populacji. W celu jak najbardziej precyzyjnego odzwierciedlenia struktury demograficznej zastosowano metodę wazenia rekordów, dzięki czemu wybrane cechy demograficzne respondentów rozkładają się zgodnie ze strukturą populacji Polaków. Wazenie odbyło się z uwzględnieniem następujących zmiennych: płeć, wiek (6 przedziałów), wielkość miejscowości (5 kategorii), województwo (16). Liczba zrealizowanych wywiadów wyniosła 1048. Respondentom zadano 12 pytań.

Tabela 1. Płeć respondentów¹⁴

Płeć	Liczba badanych	
	<i>n</i>	%
Kobieta	545	52,0
Mężczyzna	503	48,0
Ogółem	1048	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie tabel wyników badania opinii publicznej przeprowadzonego przez CBOS od 27.09.2022 r. do 4.10.2022 r. w ramach projektu badawczego.

¹⁴ Skrót *n* oznacza liczebność.

Tabela 2. Wiek respondentów

Wiek (w latach)	Liczba badanych	
	<i>n</i>	%
15–17	36	3,4
18–24	86	8,2
25–44	371	35,4
45–64	323	30,8
65 i więcej	233	22,2
Ogółem	1048	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie tabel wyników badania opinii publicznej przeprowadzonego przez CBOS od 27.09.2022 r. do 4.10.2022 r. w ramach projektu badawczego.

Tabela 3. Klasa miejscowości

Klasa miejscowości	Liczba badanych	
	<i>n</i>	%
Wieś	420	40,1
Miasto poniżej 20 000 mieszkańców	115	11,0
Miasto od 20 000 do 100 000 mieszkańców	224	21,4
Miasto od 101 000 do 500 000 mieszkańców	168	16,0
Miasto 501 000 mieszkańców i więcej	121	11,5
Ogółem	1048	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie tabel wyników badania opinii publicznej przeprowadzonego przez CBOS od 27.09.2022 r. do 4.10.2022 r. w ramach projektu badawczego.

W niniejszym opracowaniu autor postanowił przywołać zbiorcze zestawienie wyników badań w formie tabelarycznej, opatrując je komentarzem, który uzupełnia je o najważniejsze wnioski i spostrzeżenia. Powstały one na podstawie szczegółowej analizy korelacji poszczególnych informacji zawartych w arkuszach całościowej bazy danych, której zamieszczenie w niniejszym artykule nie jest możliwe ze względu na objętość treści.

Tabela 4. Czy kiedykolwiek był(a) Pan(i) świadkiem sytuacji, w której niżej wymienione zachowania o charakterze molestowania seksualnego miały miejsce w przestrzeni publicznej w stosunku do innej osoby?

Warianty odpowiedzi*	Liczba badanych osób	
	<i>n</i>	%
Gwizdy / cmokanie / zwierzęce odgłosy / inne dźwięki	374	35,7
Nieprzyzwoite żarty	462	44,0

Warianty odpowiedzi*	Liczba badanych osób	
	n	%
Komentarze o charakterze seksualnym	305	29,1
Komentowanie wyglądu/ubioru	424	40,5
Zwracanie się poprzez użycie charakterystycznych zwrotów (np. niunia)	390	37,2
Wulgarne wypowiedzi	360	34,4
Wulgarne gesty	273	26,0
Przypatrywanie się / wpatrywanie / mierzenie wzrokiem	391	37,3
Oblizywanie się	104	9,9
Trąbienie	372	35,5
Dotykanie (np. pośladków)	179	17,1
Natarczywe zagadywanie / zaczepki słowne	228	21,7
Zachodzenie/zajeżdżanie drogi	160	15,3
Śledzenie	57	5,4
Nagrywanie / robienie zdjęć telefonem komórkowym	130	12,4
Składanie propozycji seksualnych	129	12,3
Obnażanie się	114	10,9
Inne zachowania o charakterze molestowania seksualnego	3	0,3
Nie byłem(-łam) świadkiem takich zachowań	264	25,2
Ogółem osób	1048	×

* Ankietowani mogli wskazać więcej niż jedną odpowiedź.

Źródło: opracowanie własne na podstawie tabel wyników badania opinii publicznej przeprowadzonego przez CBOS od 27.09.2022 r. do 4.10.2022 r. w ramach projektu badawczego.

Tabela 5. Jak często zdarzyło się Panu(-i) być świadkiem wcześniej wymienionych zachowań w miejscu publicznym?

Warianty odpowiedzi	Liczba odpowiedzi	
	n	% ważnych
Tylko raz	48	6,2
Kilkakrotnie w moim życiu	608	77,6
Około raz w roku	49	6,2
Około raz w miesiącu	51	6,5
Około raz w tygodniu	22	2,8
Codziennie	5	0,6
Ogółem	784	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie tabel wyników badania opinii publicznej przeprowadzonego przez CBOS od 27.09.2022 r. do 4.10.2022 r. w ramach projektu badawczego.

Tabela 6. W jakim miejscu / miejscach publicznych doszło do wcześniej wymienionych zachowań?

Warianty odpowiedzi*	Liczba osób	
	n	%
Na ulicy	602	76,8
W sklepie / centrum handlowym	195	24,9
W przestrzeni rekreacyjnej (park, otwarte siłownie, itp.)	287	36,6
W restauracji	65	8,3
W pubie/klubie	233	29,8
W otwartej przestrzeni wydarzeń artystycznych, rozrywkowych i sportowych	231	29,5
W przestrzeni publicznej zamkniętej (kina, teatry, muzea, opery, itp.)	66	8,4
W komunikacji publicznej	344	43,8
W miejscu pracy	175	22,4
W szkole/uczelnii	219	27,9
W innym miejscu publicznym	21	2,7
Ogółem	784	×

* Ankieterzy mogli wskazać więcej niż jedną odpowiedź.

Źródło: opracowanie własne na podstawie tabel wyników badania opinii publicznej przeprowadzonego przez CBOS od 27.09.2022 r. do 4.10.2022 r. w ramach projektu badawczego.

Pierwsze pytanie w ankiecie dotyczyło tego, czy kiedykolwiek badani zetknęli się z sytuacją, w której zachowania o charakterze molestowania seksualnego miały miejsce w przestrzeni publicznej w stosunku do innej osoby. Udzielone odpowiedzi wskazały, że świadkami takich zachowań byli zarówno mężczyźni, jak i kobiety – w niewielkim stopniu przeważają tu kobiety (56%). Najczęstszą zaobserwowaną formą zachowania o charakterze ulicznego molestowania seksualnego, na którą wskazali respondenci, okazały się nieprzyzwoite żarty oraz komentowanie wyglądu/ubioru. Najrzadziej wymieniano śledzenie, obliżywanie się oraz obrażanie. Tylko co czwarty ankietowany wskazał, że nie był świadkiem takich zachowań.

Osoby, które były świadkami wyżej wymienionych zachowań w miejscach publicznych, najczęściej odpowiadały, że doświadczyły tego kilkakrotnie w ich życiu. Tylko 5 ankietowanych zetknęło się z takimi sytuacjami codziennie. Na podstawie tak udzielonych odpowiedzi można wnioskować o powtarzalności zjawiska, jego większej niż jednostkowe przypadki częstotliwości, gdyż blisko 58% wszystkich respondentów określiło, że kilkakrotnie zaobserwowało wymienione zachowania.

Do powyższych zachowań, według respondentów, dochodzi głównie na ulicy. Ankietowani często zaznaczali również komunikację publiczną oraz przestrzeń rekreacyjną, natomiast najrzadziej – restauracje oraz przestrzeń publiczną zamkniętą. Wyłącznie 21 osób wskazało na inne miejsca publiczne, które w większości można by ująć wśród wskazanych odpowiedzi zamkniętych.

Tabela 7. Czy kiedykolwiek doświadczył(a) Pan(i) niżej wymienionych zachowań o charakterze molestowania seksualnego w przestrzeni publicznej?

Warianty odpowiedzi*	Liczba osób	
	n	%
Gwizdy / cmokanie / zwierzęce odgłosy / inne dźwięki	152	14,5
Nieprzyzwoite żarty	222	21,2
Komentarze o charakterze seksualnym	135	12,9
Komentowanie wyglądu/ubioru	188	18,0
Zwracanie się poprzez użycie charakteryzujących zwrotów	157	15,0
Wulgarnie wypowiedzi	123	11,7
Wulgarnie gesty	116	11,0
Przypatrywanie się / wpatrywanie / mierzenie wzrokiem	197	18,8
Oblizywanie się	40	3,8
Trąbienie	185	17,7
Dotykanie	107	10,2
Natarczywe zagadywanie / zaczepki słowne	135	12,9
Zachodzenie/zajeżdżanie drogi	76	7,3
Śledzenie	35	3,3
Nagrywanie lub robienie zdjęć telefonem komórkowym	36	3,4
Składanie propozycji seksualnych	86	8,2
Obnażanie się	91	8,6
Inne zachowania o charakterze molestowania seksualnego	7	0,7
Nie doświadczyłem(-łam) osobiście takich zachowań	507	48,4
Ogółem	1048	×

* Ankietowani mogli wskazać więcej niż jedną odpowiedź.

Źródło: opracowanie własne na podstawie tabel wyników badania opinii publicznej przeprowadzonego przez CBOS od 27.09.2022 r. do 4.10.2022 r. w ramach projektu badawczego.

Tabela 8. Jak często zdarzyło się Panu(-i) doświadczyć osobiście wcześniej wymienionych zachowań w miejscu publicznym?

Warianty odpowiedzi	Liczba odpowiedzi	
	n	% ważnych
Tylko raz	66	12,2
Kilkakrotnie w moim życiu	406	75,0
Około raz w roku	34	6,3
Około raz w miesiącu	25	4,6
Około raz w tygodniu	7	1,3
Codziennie	3	0,5
Ogółem	541	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie tabel wyników badania opinii publicznej przeprowadzonego przez CBOS od 27.09.2022 r. do 4.10.2022 r. w ramach projektu badawczego.

Tabela 9. W jakim miejscu publicznym doszło do wcześniej wymienionych zachowań wobec Pana(-i)?

Warianty odpowiedzi*	Liczba osób	
	n	%
Na ulicy	357	66,1
W sklepie / centrum handlowym	65	12,1
W przestrzeni rekreacyjnej (park, otwarte siłownie, itp.)	139	25,7
W restauracji	27	4,9
W pubie/klubie	127	23,4
W otwartej przestrzeni wydarzeń artystycznych, rozrywkowych i sportowych	109	20,1
W przestrzeni publicznej zamkniętej (kina, teatry, muzea, opery, itp.)	29	5,4
W komunikacji publicznej	173	32,0
W miejscu pracy	117	21,6
W szkole/uczelni	96	17,8
W innym miejscu publicznym	17	3,2
Ogółem	541	x

* Ankieterzy mogli wskazać więcej niż jedną odpowiedź.

Źródło: opracowanie własne na podstawie tabel wyników badania opinii publicznej przeprowadzonego przez CBOS od 27.09.2022 r. do 4.10.2022 r. w ramach projektu badawczego.

Pytanie czwarte dotyczyło osobistych doświadczeń wymienionych zachowań o charakterze molestowania seksualnego w przestrzeni publicznej. Na szczególną uwagę zasługuje to, że 51,6% ankietowanych doświadczyło jakiegokolwiek formy molestowania seksualnego w przestrzeni publicznej. Przypomnieć należy, że 74,8% ankietowanych przynajmniej raz było świadkiem jakiegokolwiek formy molestowania. Osoby doznające takich zachowań to głównie kobiety (66%), które doświadczają ich najczęściej w formie nieprzyzwoitych żartów (71,5%), przypatrywania się / wpatrywania / mierzenia wzrokiem (78,1%), trąbienia (76,0%), gwizdów / cmokania / zwierzęcych odgłosów / innych dźwięków (88,7%), komentowania wyglądu/ ubioru (68,6%), zwracania się poprzez użycie charakterystycznych zwrotów (82,1%), komentarzy o charakterze seksualnym (78,4%).

Podobnie jak w przypadku perspektywy świadka, ankietowani wskazali na częstotliwość osobistego doświadczenia wymienionych zachowań jako „kilkakrotnie w moim życiu” (74,9%). Najczęstszym miejscem doświadczania wymienionych zachowań, analogicznie jak w przypadku bycia świadkiem, jest przestrzeń ulicy oraz komunikacja publiczna, najrzadszym zaś – przestrzeń publiczna zamknięta oraz restauracja.

Tabela 10. Jaka była Pana(-i) bezpośrednia reakcja na osobiste doświadczenie molestowania w miejscu publicznym?

Warianty odpowiedzi*	Liczba osób	
	n	%
Nie reagowałem(-łam)	267	49,3
Zareagowałem(-łam) poprzez stanowczy komentarz dezaprobujący takie zachowanie	156	28,8
Zareagowałem(-łam) pozytywnie (np. dziękując, uśmiechając się, machając)	40	7,5
Przyspieszyłem(-łam) kroku i oddaliłem(-łam) się	205	38,0
Odwrociłem(-łam) wzrok	150	27,8
Wszedłem/weszłam do najbliższego miejsca zamkniętego (np. sklep, klatka schodowa, lokal usługowy)	49	9,0
Wyciągnąłem(-nęłam) telefon udając, że do kogoś piszę lub dzwonię	71	13,1
Zareagowałem(-łam) inaczej	21	3,9
Ogółem	541	×

* Ankietowani mogli wskazać więcej niż jedną odpowiedź.

Źródło: opracowanie własne na podstawie tabel wyników badania opinii publicznej przeprowadzonego przez CBOS od 27.09.2022 r. do 4.10.2022 r. w ramach projektu badawczego.

Tabela 11. Czy świadkowie zdarzenia zareagowali na fakt molestowania Pana(-i) w miejscu publicznym?

Warianty odpowiedzi	Liczba osób	
	n	%
Zareagowali	36	6,7
Nie zareagowali	356	65,8
Nie było świadków	188	34,7
Ogółem	541	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie tabel wyników badania opinii publicznej przeprowadzonego przez CBOS od 27.09.2022 r. do 4.10.2022 r. w ramach projektu badawczego.

Najczęściej dochodziło do braku reakcji na osobiste doświadczenie molestowania w miejscu publicznym. Taką odpowiedź wskazało 49,3% osób doświadczonych zachowaniem o charakterze molestowania seksualnego w miejscu publicznym, z czego niemal 66% to kobiety. Należy podkreślić, że 38% ankietowanych wskazało, że w przypadku doświadczenia takiego zachowania przyspieszyło i się oddaliło. Najczęściej czyniły tak jednak kobiety, gdyż ich głos stanowił ponad 90% udzielonych w tym przedmiocie odpowiedzi. Mężczyźni tworzyli najbardziej liczną grupę jedynie w przypadku odpowiedzi wskazującej na reakcję pozytywną, zobrazowaną podziękowaniem, uśmiechem lub pomachaniem (71%). Zdecydowana większość respondentów, bo niemal 66%, wskazała, że świadkowie zdarzenia nie zareagowali na zaistniałe zdarzenie.

Tabela 12. Czy po doświadczeniu molestowania w miejscu publicznym zgłosił(a) Pan(i) gdzieś to zdarzenie lub opowiedział(a) komuś o nim?

Warianty odpowiedzi*	Liczba osób	
	n	%
Zawiadomiłem(-łam) instytucje odpowiedzialne za porządek publiczny (np. policja, straż miejska, prokuratura)	9	1,7
Zgłosiłem(-łam) zdarzenie innym instytucjom (fundacje, stowarzyszenia, centra wsparcia itp.)	10	1,8
Opowiedziałem(-łam) o zdarzeniu bliskim	230	42,7
Opowiedziałem(-łam) o zdarzeniu w szkole / miejscu pracy	62	11,6
Opowiedziałem(-łam) o zdarzeniu / zgłosiłem(-łam) zdarzenie komuś innemu	10	1,8
Nie, nikomu nie zgłaszałem(-łam) tego zdarzenia ani nie opowiadałem(-łam) o nim	271	50,2
Ogółem	540	×

* Ankietowani mogli wskazać więcej niż jedną odpowiedź.

Źródło: opracowanie własne na podstawie tabel wyników badania opinii publicznej przeprowadzonego przez CBOS od 27.09.2022 r. do 4.10.2022 r. w ramach projektu badawczego.

Ponad połowa respondentów doświadczonego zachowaniem o charakterze molestowania seksualnego w miejscu publicznym nie zgłosiła tego faktu ani nie opowiedziała o nim nikomu. Niemal 43% ankietowanych wskazało, że o zdarzeniu opowiedziało bliskim. Jednak zdecydowaną mniejszość stanowiły osoby, które zgłosiły ten fakt instytucjom odpowiedzialnym za porządek publiczny (1,7%) oraz innym, takim jak fundacje, stowarzyszenia czy centra wsparcia (1,8%).

Tabela 13. Jaki wpływ miało na Pana(-ią) osobiste doświadczenie molestowania w miejscu publicznym?

Warianty odpowiedzi*	Liczba osób	
	n	%
Poczułem(-łam) się dostrzeżony(-na), a wyrażone w ten sposób zainteresowanie wzmocniło we mnie poczucie własnej wartości	22	4,0
Nabrałem(-łam) dystansu do relacji towarzyskich	136	25,1
Zacząłem(-ęłam) unikać miejsc publicznych	39	7,2
Zacząłem(-ęłam) unikać tych miejsc publicznych, w których byłem(-łam) narażony(-na) na molestowanie	106	19,6
Doświadczyłem(-łam) negatywnych przeżyć psychicznych	94	17,4
Pojawiły się u mnie trudności w nawiązywaniu relacji z nowymi osobami	47	8,7
Zacząłem(-ęłam) zakrywać ciało w czasie przebywania w miejscach publicznych	52	9,6
Zacząłem(-ęłam) wychodzić w miejsca publiczne wyłącznie w towarzystwie innej osoby	76	14,1
Zmieniłem(-łam) pory przebywania w miejscach publicznych	56	10,4

Warianty odpowiedzi*	Liczba osób	
	n	%
Zmieniłem(-łam) pracę / miejsce zamieszkania	13	2,5
Zmieniłem(-łam) środek komunikacji	28	5,2
Miało to na mnie inny wpływ	18	3,3
Nie miało to na mnie żadnego wpływu	210	38,9
Ogółem	541	×

* Ankietowani mogli wskazać więcej niż jedną odpowiedź.

Źródło: opracowanie własne na podstawie tabel wyników badania opinii publicznej przeprowadzonego przez CBOS od 27.09.2022 r. do 4.10.2022 r. w ramach projektu badawczego.

Większość respondentów doświadczonych zachowaniem o charakterze molestowania seksualnego w miejscu publicznym udzieliła odpowiedzi wskazującej, że doświadczenie to wpłynęło na ich późniejsze zachowanie. Ponad 25% ankietowanych uznało, że nabrało dystansu do relacji towarzyskich. Niemal 20% osób zaczęło unikać miejsc publicznych, gdzie występowało narażenie na niepożądane zachowanie. Należy podkreślić, że ponad 17% respondentów odpowiedziało, iż doznało negatywnych przeżyć psychicznych w związku z doświadczeniem takiego zachowania. Ogromne konsekwencje psychologiczne dla doświadczających ulicznego molestowania oraz jego świadków potwierdzają zresztą prowadzone w tym przedmiocie badania¹⁵.

Tabela 14. Jak ocenia Pan(i) zachowania o charakterze molestowania seksualnego w miejscach publicznych?

Warianty odpowiedzi	Liczba udzielonych odpowiedzi	
	n	% ważnych
1 – zupełnie nieszkodliwe społecznie	7	0,7
2	10	0,9
3	25	2,4
4	97	9,3
5	149	14,2
6	229	21,9
7 – wysoce szkodliwe społecznie	531	50,7
Ogółem	1048	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie tabel wyników badania opinii publicznej przeprowadzonego przez CBOS od 27.09.2022 r. do 4.10.2022 r. w ramach projektu badawczego.

¹⁵ B.A. Saunders, C. Scaturro, C. Guarino, E. Kelly, *Contending with Catcalling: The Role of System-justifying Beliefs and Ambivalent Sexism in Predicting Women's Coping Experiences with (and Men's Attributions for) Stranger Harassment*, „Current Psychology” 2017/36, <https://doi.org/10.1007/s12144-016-9421-7>, s. 337 (dostęp: 16.02.2023 r.).

Według 50,7% ankietowanych zachowania o charakterze molestowania seksualnego w miejscach publicznych to wysoce szkodliwe społecznie zjawisko. Skala udzielonych odpowiedzi wskazuje, że zdecydowana większość respondentów uznaje takie zachowania za społecznie szkodliwe (86,8%).

4. Podsumowanie

Na podstawie przeprowadzonego badania bezspornie stwierdzono, że w Polsce istnieje zjawisko *catcallingu*. Blisko 75% ankietowanych było świadkami takich zachowań, a 51,6% badanych osób doświadczyło zjawiska bezpośrednio. Skala ta oraz formy zjawiska wymieniane przez respondentów, a także ich częstotliwość pozwalają potwierdzić postawioną na wstępie hipotezę, według której *catcalling* to zjawisko dokuczliwe społecznie. Najczęstszymi formami *catcallingu* wskazywanymi przez respondentów były: nieprzyzwoite żarty, komentowanie wyglądu lub ubioru, trąbienie, zwracanie się poprzez użycie charakterystycznych zwrotów, gwizdy, cmokanie lub zwierzęce odgłosy, natarczywe zagadywanie oraz zaczepki słowne, wulgarne wypowiedzi, przypatrywanie się, wpatrywanie lub mierzenie wzrokiem. Zachowania te mogą wyczerpywać znamiona wymienionych powyżej czynów zabronionych, lecz kwalifikacja ta nie będzie intuicyjna, a w konsekwencji stosowanie tych przepisów w omawianych sytuacjach będzie epizodyczne.

Należy jednak uznać, że postawiona na wstępie hipoteza została potwierdzona, a więc przepisy karne obowiązujące w Polsce kryminalizują najczęstsze postaci *catcallingu*. Podkreślić jednocześnie należy, że *catcalling* to zjawisko sytuacyjne, stąd cel podejmowanych przez sprawcę czynności jest niezwykle istotny. Prawo karne oraz prawo wykroczeń zna przecież przypadki normy sankcjonowanej związanej z konkretnym celem podejmowanego czynu, a więc przestępstwa i wykroczenia kierunkowego, jak np. złośliwe wprowadzenie w błąd lub inne złośliwe niepokojenie innej osoby w celu jej dokuczenia (wykroczenie z art. 107 k.w.). Stąd budowa ewentualnej odrębnej normy prawnej w tym zakresie winna łączyć zachowanie człowieka z celem i kontekstem jego podejmowania. Nieprzyzwoite żarty, komentowanie wyglądu i ubioru, zwracanie się poprzez użycie charakterystycznych zwrotów, gwizdy, cmokanie, zwierzęce odgłosy oraz wulgarne wypowiedzi mogą stanowić podstawę odpowiedzialności z tytułu przestępstwa znieważenia z art. 216 k.k. Przepis ten ma chronić cześć wewnętrzną, czyli godność. Ochronie podlega godność każdej osoby fizycznej, bez względu na jej płeć, wiek, status społeczny czy pochodzenie¹⁶. Dodatkowo w przypadku nieprzyzwoitych żartów oraz wulgarnych wypowiedzi można mówić o odpowiedzialności z art. 141 k.w. penalizującego m.in. używanie słów nieprzyzwoitych. Przepis ten ma na celu ochronę obyczajności publicznej. Jak podkreśla Marek Bojarski, w teorii przez nieprzyzwoite wyrazy rozumie się takie,

¹⁶ M. Mozgawa, *Przestępstwa przeciwko czci i nietykalności cielesnej*, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. M. Mozgawa, Warszawa 2015, s. 592.

które mogą wywołać oburzenie społeczne, mają bezwstydną charakter bądź też dają wyraz lekceważeniu uczuć innych osób¹⁷. Jeśli chodzi o trąbienie, to w myśl art. 29 ust. 2 pkt 1 ustawy Prawo o ruchu drogowym¹⁸, zabrania się nadużywania sygnału dźwiękowego lub świetlnego przez kierującego pojazdem. Kierowca może używać sygnału dźwiękowego lub świetlnego, w razie gdy zachodzi konieczność ostrzeżenia o niebezpieczeństwie. W przypadku przypatrywania się, wpatrywania, mierzenia wzrokiem, natarczywego zagadywania oraz zaczepek słownych zastosowanie może znaleźć przepis z art. 107 k.w. dotyczący złośliwego niepokojenia. Jego istotą jest chronienie psychicznego spokoju człowieka, przeciwdziałanie frustracji, irytacji oraz innym formom dyskomfortu psychicznego¹⁹. Jeśli doszłoby dodatkowo do kontaktu fizycznego, np. poprzez ciągnięcie za włosy, dotykanie, szczypanie lub temu podobne zachowania, można go kwalifikować jako przestępstwo naruszenia nietykalności cielesnej z art. 217 k.k. Naruszeniem nietykalności cielesnej będzie każde bezprawne dotknięcie innej osoby lub inny krzywdzący kontakt. Mieszczą się tu wszelkie kontakty fizyczne, które są obraźliwe, kłopotliwe czy po prostu niepożądane²⁰.

Oczywiście proces karny i sankcja karna mają stanowić *ultima ratio* (środek ostateczny). Dziś w Polsce nie możemy jednak mówić o narzędziach, które by w naturalnych warunkach mogły stać się pozaprawnokarną próbą rozwiązania problemu *catcallingu*, w szczególności w zakresie edukacji i profilaktyki. Nie jest jednak tak, że nie ma ich w ogóle. Na uwagę zasługuje program „Stand Up”, opracowany przez L’Oréal Paris we współpracy z organizacją pozarządową *Hollaback!*. Celem tego programu szkoleniowego jest zapobieganie molestowaniu w miejscach publicznych i współtworzenie bezpiecznej, tolerancyjnej przestrzeni²¹. Jest to działanie potrzebne. Niewątpliwie podniesie ono poziom świadomości w zakresie *catcallingu* w Polsce.

Kampanie edukacyjne nie przyniosły jednak pożądanych rezultatów choćby we Francji, gdzie w 2018 r. wprowadzono m.in. przepisy karne²², których cel polegał na wzmocnieniu walki z przemocą seksualną i przemocą ze względu na płeć. Wielka Brytania jest w trakcie przyjmowania podobnych rozwiązań legislacyjnych, a ich wprowadzenie argumentuje się potrzebą uczynienia prawa „jaśniejszym”, zarówno dla opinii publicznej, jak i dla sprawców. Penalizacja *catcallingu* ma tam ośmielić kobiety do zgłaszania przypadków molestowania ulicznego, a sprawców – odstraszyć²³. Należy zwrócić również uwagę na postulaty Cynthii Grant Bowman opublikowane w artykule „*Street Harassment and the Informal Ghettoization of Women*” na łamach

¹⁷ M. Bojarski, *Wykroczenia przeciwko obyczajności publicznej*, [w:] *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, M. Bojarski, W. Radecki, Warszawa 2011, s. 783.

¹⁸ Ustawa z 20.06.1997 r. – Prawo o ruchu drogowym (tekst jedn.: Dz.U. z 2022 r. poz. 988 ze zm.).

¹⁹ J. Kluza, *Granica pomiędzy dokuczaniem a przestępstwem stalkingu oraz innymi typami czynów zabronionych*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2019/1, <https://doi.org/10.14746/rpeis.2019.81.1.9>, s. 130.

²⁰ M. Mozgawa, *Przestępstwa...*, [w:] *Kodeks...*, s. 594.

²¹ *Po pierwsze, poczucie własnej wartości*, <https://www.standup-international.com/pl/pl/about> (dostęp: 14.02.2023 r.).

²² LOI n° 2018-703 du 3 août 2018 renforçant la lutte contre les violences sexuelles et sexistes, <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000037284450> (dostęp: 9.10.2022 r.).

²³ *Street harassment to be banned in crackdown, government says*, <https://www.bbc.com/news/uk-politics-63916328> (dostęp: 14.02.2023 r.).

Harvard Law Review w 1993 r. Autorka już wówczas podnosiła potrzebę przyjęcia rozwiązań prawnych odnoszących się bezpośrednio do zjawiska ulicznego molestowania, potrzebę redefinicji pojęć czynnej napaści, celowego zadawania cierpienia emocjonalnego, naruszenia prywatności tak, by objąć nimi *street harassment*, a także konieczność nagłaśniania możliwości wykorzystywania środków prawnych, które są już dostępne, by walczyć z tym problemem²⁴.

Argumentami przemawiającymi za penalizacją *catcallingu* jest jego skala i dokuczliwa społecznie forma. Przedmiotowe zachowania negatywnie wpływają na osoby ich doświadczające, co przekłada się na ich codzienne funkcjonowanie. Unikanie określonych miejsc czy negatywne przeżycia psychiczne to przykłady konsekwencji, na które wskazują respondenci w związku z doświadczeniem *catcallingu*. Tylko niespełna 7% świadków tego rodzaju zachowań reaguje na nie w jakikolwiek sposób. Same osoby bezpośrednio doświadczone zjawiskiem również nie potrafią odpowiedzieć na te zachowania. Taka konstrukcja reakcji społecznej umacnia przekonanie o trwałości zjawiska w przestrzeni publicznej, a wręcz o niemożności jego wyeliminowania. „Unikanie problemu” jest jedynym remedium wynikającym z udzielonych przez respondentów odpowiedzi. Głębokie zakorzenienie zjawiska w płaszczyźnie kulturowej oraz brak odpowiedniej edukacji i profilaktyki w tym zakresie doprowadziły do utrwalenia problemu, a nie do jego ograniczenia.

Wprowadzenie rozwiązań prawno-karnych na tym etapie wydaje się być jednak niezasadne. W rzeczywistości znajdujemy się na początku drogi uświadamiającej i uwrażliwiającej na problem *catcallingu*. Niezwykle istotna wydaje się być potrzeba nazwania wskazywanych przez respondentów zachowań popełnianych w konkretnych okolicznościach formą molestowania seksualnego. Najważniejsza jednak będzie edukacja w tym zakresie, zarówno społeczeństwa, jak i instytucji pozostających w pierwszej linii kontaktu ze zjawiskiem. Tu znaczącą rolę odgrywa Policja, której funkcjonariusze winni być edukowani w zakresie możliwości wykorzystywania już istniejących przepisów, tak by jak najskuteczniej walczyć z przejawami *catcallingu*.

Bibliografia

1. Bojarski M., *Wykroczenia przeciwko obyczajności publicznej*, [w:] *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, M. Bojarski, W. Radecki, Warszawa 2011.
2. Bowman C.G., *Street Harassment and the Informal Ghettoization of Women*, *Harvard Law Review* 1993, t. 106, nr 3, <https://scholarship.law.cornell.edu/facpub/142>.
3. Budyn-Kulik M., *Aksjologiczne podstawy kryminalizacji w społeczeństwie ponowoczesnym*, Lublin 2022.
4. *Definitions*, <https://stopstreetharassment.org/resources/definitions/>.
5. Gardocki L., *Penalizacja i jej ograniczenia*, *Archiwum Kryminologii* 1985, t. 12.

²⁴ C.G. Bowman, *Street Harassment and the Informal Ghettoization of Women*, „*Harvard Law Review*” 1993/106(3), <https://scholarship.law.cornell.edu/facpub/142> (dostęp: 14.02.2023 r.), s. 574.

6. Gardocki L., *Zagadnienia teorii kryminalizacji*, Warszawa 1990.
7. Kaczmarek T., *Racjonalny ustawodawca wobec opinii społecznej a populizm penalny*, *Archiwum Kryminologii* 2007–2008, t. 29–30.
8. Kluza J., *Granica pomiędzy dokuczaniem a przestępstwem stalkingu oraz innymi typami czynów zabronionych*, *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny* 2019, z. 1, <https://doi.org/10.14746/rpeis.2019.81.1.9>.
9. Kulesza J., *Problemy teorii kryminalizacji. Studium z zakresu prawa karnego i konstytucyjnego*, Łódź 2017.
10. Mozgawa M., *Przestępstwa przeciwko czci i nietykalności cielesnej*, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. M. Mozgawa, Warszawa 2015.
11. Pilawski P., *Catcalling*, <https://nowewyrazy.uw.edu.pl/haslo/catcalling.html>.
12. *Po pierwsze, poczucie własnej wartości*, <https://www.standup-international.com/pl/pl/about>.
13. Saunders B.A., Scaturro C., Guarino C., Kelly E., *Contending with Catcalling: The Role of System-justifying Beliefs and Ambivalent Sexism in Predicting Women's Coping Experiences with (and Men's Attributions for) Stranger Harassment*, *Current Psychology* 2017, t. 36, <https://doi.org/10.1007/s12144-016-9421-7>.
14. *Street harassment to be banned in crackdown, government says*, <https://www.bbc.com/news/uk-politics-63916328>.
15. Walton K.A., Pedersen C.L., *Motivations behind catcalling: exploring men's engagement in street harassment behaviour*, *Psychology & Sexuality* 2021, t. 13(9), https://www.researchgate.net/publication/350422643_Motivations_Behind_Catcalling_Exploring_Men's_Engagement_in_Street_Harassment_Behavior, <https://doi.org/10.1080/19419899.2021.1909648>.